

جغرافیا و روابط انسانی، پاییز ۱۳۹۷، دوره ۱، شماره ۲

تحلیل وضعیت توسعه یافتگی دهستان های شهرستان سنندج

سعدی صالحی^{۱*}، کریم شمسی^۲، عایشه رستم زاده^۳

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، ایران

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، ایران

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، ایران

Sadisalehi7375@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۷/۰۱

چکیده:

هدف اصلی این تحقیق بررسی و سنجش شاخص های توسعه انسانی دردهستان های شهرستان سنندج واقع در استان کردستان می باشد که بر اساس مولفه های (محل خرید مایحتاج مردم، آموزشی، فرهنگی و ورزشی، مذهبی، سیاسی- داری، برق، گاز و آب، بهداشتی و درمانی، بازرگانی و خدمات، مخابرات و ارتباطات) می باشد که روش انجام تحقیق حاضر توصیفی - تحلیلی است، گردآوری اطلاعات با استفاده از منابع کتابخانه ای انجام گرفته، مدل های مورد استفاده در این تحقیق مدل رتبه- اندازه است که برای سنجش میزان تعادل فضایی بین توزیع خدمات و جمعیت در دهستان این شهرستان می باشد، نتایج نشان می دهد که طور کلی بین توزیع خدمات و جمعیت دردهستان های شهرستان سنندج تعادل فضایی برقرار می باشد بر اساس مدل رتبه - اندازه پژوهش ۵۶۳ می باشد می توان گفت که دردهستان های شهرستان سنندج بین جمعیت و خدمات تعادل وجود دارد، که بیشترین اختلاف مربوط به دهستان نران می باشد که از لحاظ جمعیتی دارای جمعیتی رتبه ی زیاد ، اما از لحاظ خدمات در رتبه کمتری قرار دارد

واژگان کلیدی: توسعه یافتگی، شاخص های توسعه انسانی، مدل رتبه اندازه، سنندج

مقدمه:

توسعه روستایی بخش با اهمیتی از فرآیند توسعه ملی بویژه در کشورهای در حال توسعه می باشد (جمعه پور، ۱۳۸۹) در افکار صاحب نظران توسعه، تعبیر گوناگونی از واژه توسعه وجود افراد است که از آن جمله میتوان به افزایش تولید، افزایش بازدهی، ارتقای سطح کمی و کیفی زندگی، رفع فقر و محرومیت، ارتقای سطح خدمات بهداشتی و درمانی، برطرف کردن مشکلات بیکاری و تورم، تأمین نیازهای اقتصادی-اجتماعی، برخورداری از آموزش و فرهنگ و مشارکت فعال در عرصه های گوناگون اشاره کرد (تودارو، ۲۳: ۱۳۸۷) به بیانی دیگر، برای شناخت تفاوت سطح توسعه نواحی لازم است ابتدا وضعیت موجود هر ناحیه بررسی شود تا اینکه بتوان بر این اساس در جهت کاهش یا از میان بردن تفاوت ها اقدام به برنامه ریزی ناحیه ای کرد (حسین زاده دلیر، ۲۱۵، ۱۳۸۷) شد و توسعه به عنوان یک مقوله ی اقتصادی-اجتماعی، نخست به وسیله ی اقتصاددانان مطرح شد و سپس به علوم دیگر راه یافت. از جمله دشواری های همیشگی در بررسی ادبیات توسعه ی اقتصادی و دگرگونی های اجتماعی، مشخص کردن مفهوم توسعه و رشد است. توسعه را میتوان فرآیندی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دانست که منتج از استانداردهای زندگی بوده و باعث بهبود سطح زندگی میشود (قدیر معصوم و حبیبی، ۱۳۸۳) توسعه به وضعیت معین و جاری در جامعه و روندهای دگرگون ساز آن باز می گردد. از جنبه نظری، توسعه یافتگی بدین معناست که افراد و گروه های اجتماعی یک کشور قادر به تعیین سرنوشت خویش شوند و بتوانند اهداف ملی را با انتخابی آگاهانه بر اساس شرایط و امکانات خویش به پیش برند، بدون اینکه در مناسبات و روابط خود بوا مشکلاتی چون بحران، استثمار، وابستگی و سلطه مواجه شوند. البته چنین جامعه ای آرمانی است و باید دانست که تاکنون هیچ جامعه ای به توسعه ناب دست پیدا نکرده است (سعیدی، ۱۳۸۹) شاخص توسعه انسانی متوسط ظرفیت دستیابی به شاخص های توسعه انسانی در یک جامعه در نشان می دهد اما تفاوت ها، محرومیت ها و نابرابری ها را به صورت واقعی تبیین نمیکند (فوکادا^۱، ۲۰۰۱: ۲۴۲)

پیشنه تحقیق:

موسوی (۱۳۸۲) در پژوهشی، درجه ی توسعه یافتگی نواحی ایران را بر اساس تقسیمات اداری-سیاسی در سال ۱۳۷۵ با استفاده از ۳۸ شاخص اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی و غیره مورد سنجش قرار داده است. یافته ها حاکی از آن بود که از مجموع ۲۵۳ ناحیه ۲۳ ناحیه برخوردار، ۱۱۶ ناحیه نیمه برخوردار و ۱۱۳ ناحیه محروم بوده اند. این محقق علل نابرابری های ناحیه ای در ایران را بازتاب فضایی عوامل طبیعی، قطب های رشد، اقتصاد سیاسی، مسائل قومی-فرهنگی، نارسایی نظام برنامه ریزی و دوگانگی اقتصادی بیان می کند. رستمی و همکاران (۱۳۹۴) در مورد سطح بندی شهرستان های استان کرمانشاه بر اساس شاخص های توسعه انسانی (HDI) انجام گرفت بر اساس ۳۳ متغیر انتخاب شهرستان ثلاث باباجانی با شاخص ۰,۲۳، دالاهو ۰,۴۱، جوانرود ۰,۴۸، قصر شیرین ۰,۴۹

¹ Sachiko Facade, Parr (2001),

جز شهرستان های محروم با توجه به مقادیر **HDI** از نظر شاخص توسعه انسانی شهرستان های محروم استان می باشد، در مقابل شهرستان کرمانشاه با ۰,۶۴۳، اسلام آباد غرب ۰,۶۲۸ و کنگاور با شاخص ۰,۵۸ در این لحاظ در رتبه ی اول تا سوم قرار دارند. کلانتری و همکاران (۱۳۸۲) در مطالعه ای به بررسی سنجش سطح توسعه روستایی در شهرستان تربیت حیدریه پرداخته اند و نشان دادند که در دوره زمانی ۱۳۶۵-۷۹ از نظر دسترسی به امکانات مختلف کاهش یافته است؛ اما برای دستیابی به توسعه متوازن و یکپارچه، همچنان نقاط روستایی راه طولانی در پیش دارند حیدری (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان سنجش درجه توسعه یافتگی دهستان های شهرستان آمل بوه منظور تعیین اولویت های توسعه با استفاده از مدل تاکسونومی به این نتیجه رسیده است که دهستان های این شهرستان دارای سطوح توسعه یافتگی همگن و متعادلی هستند. مهدی لو و همکاران (۲۸:۱۳۹۵) با عنوان بررسی رابطه علیت بین شاخص های توسعه انسانی در ایران نشان می دهد که با افزایش درآمد های نفتی و به تبع آن رشد اقتصادی، شاخص توسعه انسانی مانند کالاهای مصرفی فقط با صرف هزینه از سوی دولت خریداری شده و افزایش می یابد و فقط در شرایط رکودی است که شاخص توسعه انسانی مانند کالای سرمایه ای در قبال هزینه های صورت گرفته منافی برای اقتصاد ایجاد می کند. بدری و همکاران (۱۳۸۵) در مطالعه ای به تعیین سطح توسعه یافتگی روستایی شهرستان کامیاران با استفاده از شاخص موریس پرداختند. نتایج نشان داد که سطح توسعه یافتگی روستاهای این شهرستان متفاوت بوده و دارای اختلاف و نابرابری است به گونه ای که از مجموع هفت دهستان این شهرستان، یک دهستان در سطح توسعه یافته، پنج دهستان در سطح در حال توسعه و یک دهستان نیز در سطح توسعه نیافته قرار داشت. صادقی و همکاران (۲۹۱:۱۳۸۵) با عنوان توسعه انسانی در ایران انجام گرفت میتوان چنین استنباط کرد، شاخص **HDI** نشان می دهد که استان های آذربایجان غربی، اردبیل، کردستان، سیستان و بلوچستان دارای فقر انسانی بالاتر هستند و استان های تهران-اصفهان-سمنان سطح فقر نسبت به سایر نقاط نشان می دهد

روش تحقیق:

تحقیق حاضر از لحاظ روش، توصیفی - تحلیلی، از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ گردآوری اطلاعات ترکیبی از روش اسنادی- کتابخانه ای است، همچنین از نرم افزار **GIS 10.2** برای تهیه نقشه مطالعاتی و نقشه های نهایی استفاده شد که از روش رتبه - اندازه استفاده شده است.

مدل رتبه - اندازه از فرمول زیر تبعیت می کند

$$R = \frac{1 - \sum d^r}{N^r - n}$$

روال کار بدین صورت بوده که بعد از تهیه و جمع آوری اطلاعات مربوط به خدمات و جمعیت مربوط به دهستان های شهرستان میزان همبستگی بین جمعیت و خدمات مشخص شده است در این مدل مقدار **R** نشان دهنده اختلاف

بین خدمات و جمعیت که هرچه این مقدار به یک نزدیک تر باشد نشانگر این است که توازن و عدالت برقرار است و هرچه به صفر هم نزدیک تر باشد نشانه عدم توازن و عدالت در بین دهستانها می باشد. شاخصهای این تحقیق از اطلاعات و آمار این تحقیق از فرهنگ آبادی های ۱۳۹۵ استخراج شده که در جدول شماره ۱ آمده است.

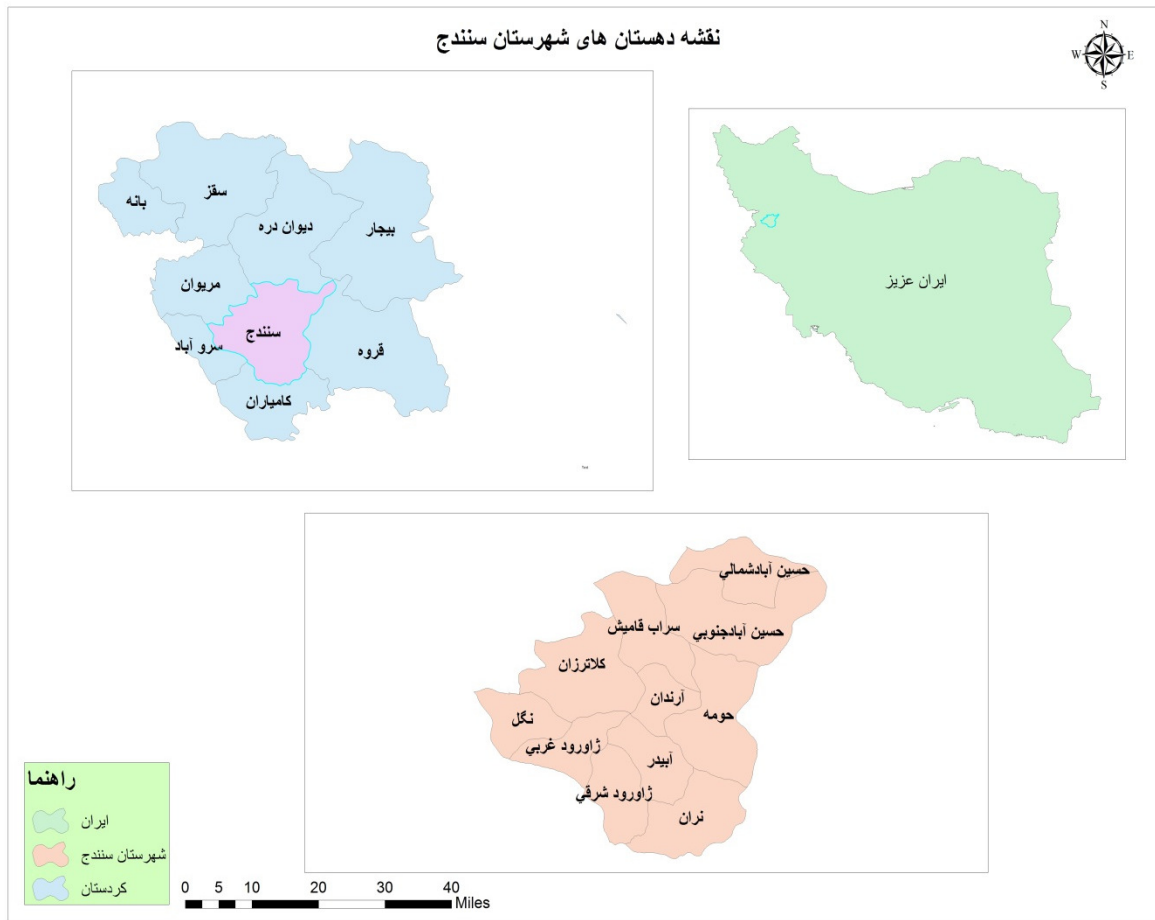
جدول ۱- مولفه و گویه های بکار رفته در پژوهش مورد بررسی در مدل رتبه اندازه منبع: فرهنگ آبادیهای سال

۱۳۹۵ استان کردستان

ردیف	مولفه	گویه
۱	طرح هادی	اجرای طرح هادی
۲	محل خرید مایحتاج مردم	محل خرید مایحتاج مردم
۳	آموزشی، فرهنگی و ورزشی	مهد، دبستان، مدرسه راهنمایی شبانه روزی پسرانه و دخترانه، مدرسه راهنمایی پسرانه و دخترانه، دبیرستان شبانه روزی پسرانه و دخترانه، هنرستان فنی و حرفه ای دخترانه و پسرانه، بوستان روستایی، کتابخانه عمومی، زمین ورزشی، سالن ورزشی
۴	مذهبی	مسجد، اما زاده، اماکن مذهبی سایر ادیان، مدرسه علمیه، امام جماعت، خانه عالم
۵	سیاسی و اداری	شورای اسلامی روستا، دهیاری، پاسگاه نیروی انتظامی، مرکز خدمات جهاد کشاورزی-مروج کشاورزی، شورای حل اختلاف، شرکت تعاونی
۶	برق، گاز، آب	برق شبکه سراسری، موتور برق دیزلی، انرژی نو، گاز لوله کشی، آب لوله کشی، سامانه تصفیه آب
۷	بهداشتی و درمانی	حمام عمومی، مرکز بهداشت، داروخانه، خانه بهداشت، پایگاه بهداشت، دندانپزشک، بهیار یا مامی روستایی، دامپزشک و تنکسین دامپزشکی، آزمایشگاه و رادیولوژی، غسلخانه، سامانه جمع اوری زباله، پایگاه آتشنشانی
۸	بازرگانی و خدمات	نمایندگی پخش نفت سفید، نمایندگی پخش سیلندرگاز، فروشگاه تعاونی، بقالی، نانوا، گوشت فروشی، قهوه خانه، بانک، تعمیرگاه ماشین آلات کشاورزی، تعمیرگاه ماشین الات غیر، جایگاه سوخت
۹	مخابرات و ارتباطات	صندوق پست، دفتر پست، دفتر مخابرات، دفتر فناوری اطلاعات و ارتباطات، دسترسی عمومی به اینترنت، دسترسی به روزنامه و مجله، دسترسی به وسیله نقلیه عمومی، دسترسی به ایستگاه راه آهن
	جمعیت	جمعیت سال ۱۳۹۵

منطقه ی مورد مطالعه:

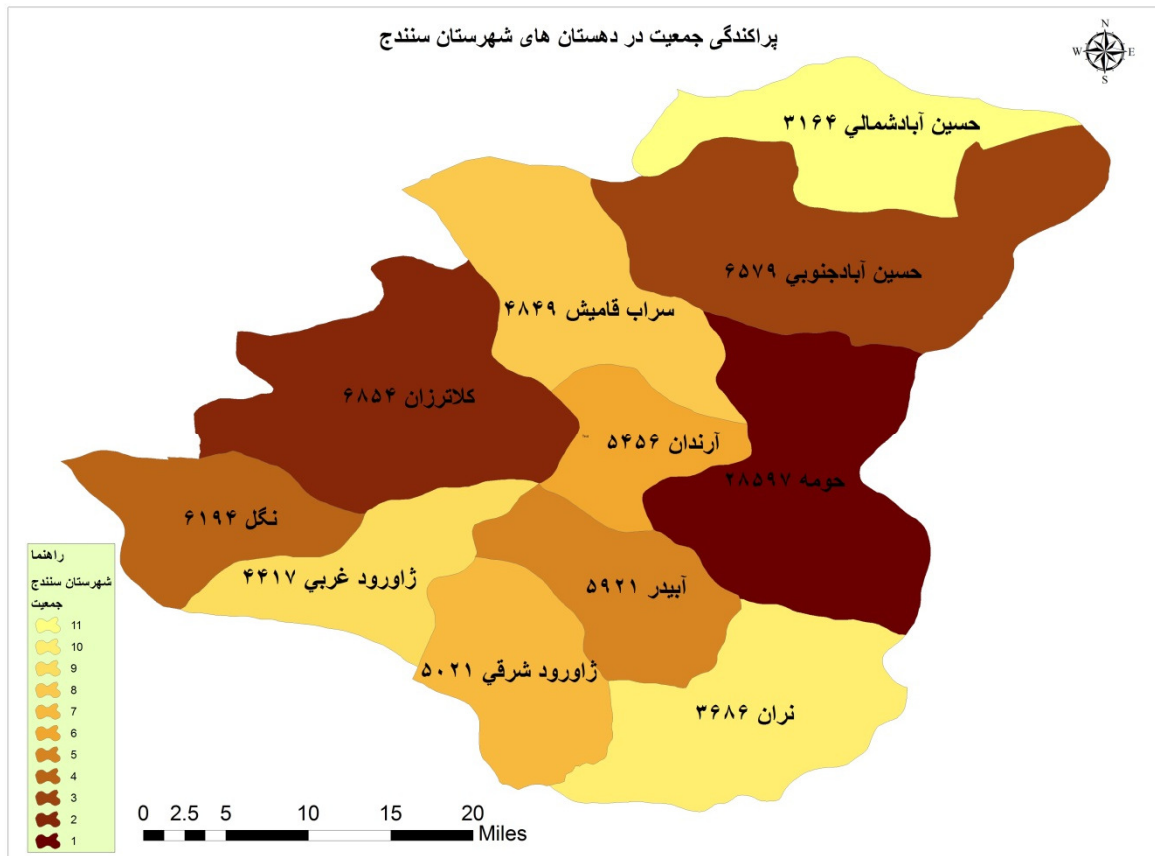
شهرستان سنندج یکی دیگر از شهرستان های استان کردستان است که در مرکز این استان واقع شده و مرکز آن شهر سنندج است. این شهرستان دارای ۲ شهر به نامهای سنندج و شویشه است. همچنین شهرستان سنندج دارای ۴ بخش، ۱۲ دهستان و ۲۰۲ آبادی دارای سکنه و ۱۳ آبادی خالی از سکنه است. در آبان ۱۳۹۵، جمعیت شهرستان ۵۰۱۴۰۲ نفر بوده است. از این تعداد ۱۴۰۶۹ نفر ساکن در نقاط شهری، ۸۷۳۳۱ نفر ساکن در نقاط روستایی بوده اند. میزان روستانشینی در این شهرستان ۱۷/۴۲ درصد می باشد

شکل ۱- معرفی منطقه ی مورد مطالعه (منبع: نویسندگان، ۱۳۹۷)

یافته های تحقیق:

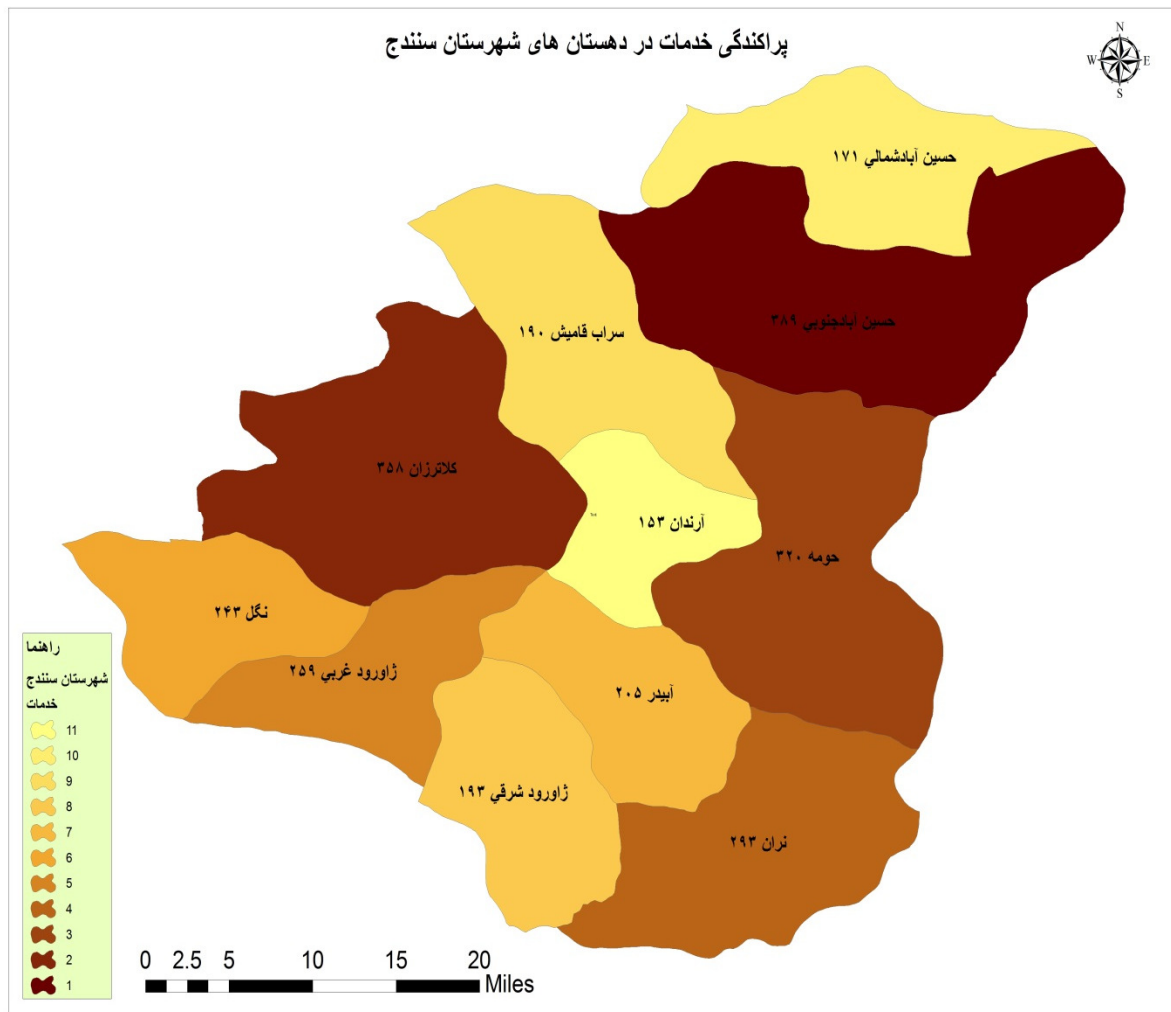
اساس فرهنگ آبادی ها، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ خدمات و جمعیت شهرستان سنندج استخراج شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

شکل ۲- پراکندگی جمعیت در دهستان های شهرستان سنندج (منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۷)

به ترتیب دهستان های حومه، کلاترزان، حسین آباد جنوبی، نگل، آیدر، آرندان، ژاورود شرقی، سراب قامیش، ژاورود غربی، نران و حسین آباد شمالی به ترتیب رتبه های اول تا یازدهم را به خود اختصاص دادند.

در قسمت بعدی، از طریق فرهنگ آبادی ها سال ۱۳۹۵ مولفه های (اجرای طرح های هادی، محل خرید مایحتاج مردم، آموزشی، فرهنگی و ورزشی، مذهبی، سیاسی و اداری، برق، گاز و آب، بهداشتی و درمانی، بارزگانی و خدمات، مخابرات و ارتباط) و تمامی گویه های متعلق به این شاخص ها مورد بررسی قرار گرفت و که سهم هر دهستان به شرح زیر است:

شکل ۳- پراکندگی خدمات در دهستان های شهرستان سنندج (منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۷)

توزیع خدمات در دهستان های این شهرستان بدین صورت است که دهستان های حسین آباد جنوبی، کلترزان، حومه، نران، زاوود غربی، نگل، آبیدر، زاوود شرقی، سراب قامیش، حسین آباد شمالی، آرنندان در رتبه اول تا یازدهم قرار دارند

جدول ۲- وضعیت توزیع فضایی خدمات و جمعیت در دهستانهای شهرستان سنندج

نام دهستان	جمعیت	رتبه جمعیت	خدمات	رتبه خدمات	D1	D2
آبیدر	۵۹۲۱	۵	۲۰۵	۷	۲	۴
آرنندان	۵۴۵۸	۶	۱۵۳	۱۱	۵	۲۵
حومه	۲۸۵۹۷	۱	۳۲۰	۳	۲	۴
نران	۳۶۸۶	۱۰	۲۹۳	۴	۶	۳۶
سراب قامیش	۴۸۴۹	۸	۱۹۰	۹	۱	۱
زاوود شرقی	۵۰۲۱	۷	۱۹۳	۸	۱	۱
کلترزان	۶۸۵۴	۲	۳۵۸	۲	۰	۰

نگل	۶۱۹۴	۴	۲۴۳	۶	۲	۴
حسین آباد جنوبی	۶۵۷۹	۳	۳۸۹	۱	۲	۴
حسین آباد شمالی	۳۱۶۴	۱۱	۱۷۱	۱۰	۱	۱
ژاورود غربی	۴۴۱۷	۹	۲۵۹	۵	۴	۱۶

(منبع نویسندهگان، ۱۳۹۷)

در نهایت بر اساس فرمول زیر میزان نهایی همبستگی بین خدمات و جمعیت در دهستان های مورد مطالعه به دست آمد.

$$R = \frac{1 - \sum d^2}{N^2 - n}$$

بر اساس مدل رتبه - اندازه، $\sum d^2$ مجموع مجذور تمام اختلاف رتبه خدمات و جمعیت می باشد

N هم تعداد متغیر ها می باشد (که ۱۱ دهستان می باشد)

$$=R = \frac{1 - 6 \times 96}{11^2 - 11}$$

$$R = \frac{1 - 576}{1320} = 1 - 0.436 = 0.563$$

هر چه عدد بدست آمده به ۱ نزدیکتر باشد میزان همبستگی بین خدمات و جمعیت در سطح متعادل قرار دارد لذا با توجه به اینکه مقدار عدد به دست آمده از این پژوهش ۰.۵۶۳ می باشد می توان گفت که در دهستان های شهرستان سنندج بین جمعیت و خدمات تعادل وجود دارد، که بیشترین اختلاف مربوط به دهستان نران می باشد که از لحاظ جمعیتی دارای جمعیتی رتبه ی زیاد ، اما از لحاظ خدمات در رتبه کمتری قرار دارد

نتیجه گیری و پیشنهاد ها:

در این پژوهش به سعی شد که به بررسی میزان پراکندگی جمعیت و خدمات در بین دهستان های شهرستان سنندج که بر اساس مدل رتبه - اندازه پرداخته شود آنچه در در یافته های تحقیق مطرح شد نشان میدهد که به طور کلی بین توزیع خدمات و جمعیت در دهستان های شهرستان سنندج تعادل فضایی برقرار می باشد بر اساس مدل رتبه - اندازه این پژوهش $R=0.563$ می باشد می توان گفت که در دهستان های شهرستان سنندج بین جمعیت و خدمات تعادل وجود دارد، که بیشترین اختلاف مربوط به دهستان نران و می باشد دهستان های کلاترزان، سراب قامیش و ژاورود شرقی دارای تعادل فضایی بهتری نسبت به سایر دهستان های دیگر می باشد - کنترل جمعیت جویایی کار

در دهستان های شهرستان ۲- رونق دادن به کسب و کارهای زراعی و غیر زراعی در سطح این دهستان ها پیشنهادمی شود ۳-ارائه راهکارهای برای جذب گردشگر۴- حمایت از اقتصاده ای محلی و کوچک

منبع:

- ۱) بدری، س. ع. و اکبریان رونیزی، س. ر. (۱۳۸۵). مطالعه ی تطبیقی کاربرد روش های سنجش توسعه یافتگی در مطالعات ناحیه ای مورد: شهرستان اسفراین. جغرافیا و توسعه، ۴ پیاپی (۷) ۲۵-۵
 - ۲) تودارو، مایکل: (1378) توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه: غلامعلی فرجادی، تهران، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، چاپ اول، تهران.
 - ۳) رستمی، مسلم، دامن باغ، جواد و سجاد نقدی چقا گونجی (۱۳۹۴)، سطح بندی شهرستان های استان کرمانشاه بر اساس شاخص های توسعه انسانی (HDI)، مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی، سال دهم، شماره ۳۳، زمستان ۱۳۹۴. صص ۲۹-۳۹
 - ۴) حسین زاده دلیر، کریم: (1385) برنامه ریزی ناحیه ای، انتشارات سمت، چاپ سوم، تهران.
 - ۵) حیدری، ب (1383). سنجش درجه توسعه یافتگی دهستان های شهرستان آمل به منظور تعیین اولویت های توسعه با استفاده از مدل تاکسونومی. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی. دانشگاه اصفهان
 - ۶) کلاتری، خ.، ایروانی، ه. و وفایی نژاد، ش. م. (۱۳۸۲). سنجش سطح توسعه روستایی در شهرستان تربت حیدریه ۷۹-۱۳۶۵، فصل نامه پژوهش های جغرافیایی، ۴۱-۵۴
 - ۷) قدیری معصوم، م. و حبیبی، ک (۱۳۸۳). سنجش و تحلیل سطوح توسعه یافتگی شهرها و شهرستانهای استان گلستان. فصلنامه علوم اجتماعی، ۳ (۱۱) ۱۴۷
 - ۸) صادقی. حسین، عبدالهی حقی. سولماز، لیلیا عبدالله زاده، (۱۳۸۵)، توسعه انسانی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۲۰، صص ۲۸۳-۳۰۴
 - ۹) موسوی، م. ن. (۱۳۸۲). سنجش درجه توسعه یافتگی نواحی ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری. دانشگاه یزد.
 - ۱۰) مهدی لو، علی، اصغرپور، حسین و زهرا کریمی تکنلو (۱۳۹۵)، بررسی رابطه علیت بین شاخص های توسعه انسانی در ایران با رویکرد مدل غیر خطی MS-VAR فصل نامه علمی پژوهشی برنامه ریزی و بودجه - سال بیست و یکم شماره ۲، تابستان ۱۳۹۵ صص ۲۵-۵۳
- ۱۱) Sachiko Facade, Parr (2001), "Indicators of Human Development Rights Overlaps, Differences and What about the Human Development Index?", *Statistical Journal of the United Nations, ECE/8, PP. 239-248*